

RAZSTAVE

Razstava »Prva linija«

Govor ob odprtju 14. februarja 1996 v Muzeju novejše zgodovine v Ljubljani.

Svoje razmišljanje ob nocojšnji razstavi naj začnem z neko osebno zgodbo. V naši družini je z nami več kot štiri desetletja živela očetova sestra. Bila je samska, čeprav so še v zrelih letih k njej hodili možje, ki bi jo radi za ženo. Nekoč sem le zbral korajžo in jo vprašal, zakaj se ni nikoli poročila. Odgovorila mi je: »Sosedovemu Janezu sem obljubila, ko je odhajal na fronto v I. svetovni vojni, da ga bom čakala. Obljube nisem nikoli prelomila.«

Ko me je mladi kolega Jaka Marušič, duša Društva ljubiteljev soške fronte, povprašal glede nocojšnjega nastopa, sem ga vprašal, če mogoče ve, koliko Slovencev je padlo med I. svetovno vojno; njegov odgovor je bil nikalen. Mislim, da tega tudi nihče drug ne ve.

Osebno razmerje do velike morije pred osmimi desetletji ni pri nas v nikakršnem sorazmerju z veliko nacionalno tragedijo, ki jo pomeni I. svetovna vojna. Slovenci so tudi takrat, ne po lastni volji, ampak po sili razmer, bili na napačni vojskujoči strani. Po koncu vojne so lahko na cerkvene stene obesili spominske plošče. Desetine in desetine mrtvih so nemo vpile po življenju; starši, vdove, otroci so nemo ječali po najbližjih. Preživeli v javnem življenju niso mogli računati na priznanje, čeprav je bilo nesporno, da so z bojem na soški fronti proti Italijanom branili svojo slovensko zemljo. Niso bili pravih barv in napačne zaveznike so imeli. Zgodovinopisje tega ne more spremeniti, ne sme pa spregledati osebnih tragedij in usodnih posledic za naš narodni razvoj.

Počasi, veliko prepočasi nam ob samostojni slovenski državi prihaja v zavest kruto spoznanje o usodnosti takratnega dogajanja. Ob zapletih z Italijani zaradi nepremičnin ob naši zahodni državni meji se vse prepogosto postavljajo posamezniki in država v bran revolucije, namesto da bi privlekli na dan močnejše argumente krivične meje po I. svetovni vojni, opozorili na kosti naših vojakov, ki so sprhnele na primorskem krasu in opozorili na krutost fašističnega terorja, ki je v številnih primerih dokončal tisto, kar je začela I. svetovna vojna. Naša zahodna etnična meja se je začela lomiti in verjetno smo za vselej zgubili Gorico in številne druge, prelepe in še v tem stoletju povsem slovenske kraje.

Po razstavi, ki je bila pred nekaj leti v Goriškem muzeju in smo si jo lahko ogledali tudi v stavbi, v kateri smo nocoj zbrani, po muzejski aktivnosti v Kobaridu in tudi po dejavnosti Društva ljubiteljev soške fronte lahko ugotavljamo, da se nekaj vendar spreminja. Čeprav ne moremo napovedati prihodnosti, že imamo novejšo knjižno izdaje in načrte v zvezi z memoarsko literaturo, ki vedno znova prihaja na dan. Zaznavamo tudi premike v slovenski historiografiji, ko s Petro Svoljšak dobivamo prvega ožjega specialista za I. svetovno vojno med slovenskimi historiki in ko ima naš dunajski kolega, koroški Slovenec dr. Walter Lukan kot gostujoči profesor prvič v zgodovini Zgodovinskega oddelka Filozofske fakultete v Ljubljani daljšo serijo predavanj o prvi svetovni vojni. Lahko smo prepričani, da bo v prihodnje slovensko védenje o njej bistveno drugačno. Seveda ne bodo zato gospodarske razmere, v katerih živimo Slovenci, nič boljše. Toda če našega bivanja na naši zemlji ne bomo osmislili, če se ne bomo zavedli, da moramo obstati tu z vso našo prijetno in neprijetno dediščino, če bomo podlegli nemoralnemu pragmatizmu, ki nam ga vsiljujejo kot vsemogočo odrešilno ideologijo, potem je vse zaman in škoda, da smo se tu zbrali. Naša slovenska usoda je prvič povsem v naših rokah. Stoletja smo se lahko izgovarjali na druge, poslej tega ne bomo mogli več. V muzejskih prostorih kot krajih spajanja preteklosti s sedanostjo se najlaže zavemo, da pred nami ni popravnih izpitov. V preteklosti so obdobja, ko sovražnost zaslepi jasnost človeške misli, razmeroma kratka, čeprav huda in ne brez žrtev. Znebimo se prepričanja, da je življenje boj! Ni res. Življenje je tekma, v kateri uspešnejši zmagata.

Ni bil moj namen, da bi komu nocoj ugajal ali delal vtis. Kot zgodovinar lahko povem, kaj čutim, ko se sprehajam po krajih, ki jih je pregnojila slovenska kri. Ko gledam zlasti onstran meje nekdanja vojaška pokopališča avstrijskih vojakov in jih soočam s pompoznostjo italijanskih podobnih objektov, me prešinejo občutki, o katerih sem vam danes na kratko spregovoril. V odnosu do preteklosti, zlasti, ko gre za pripadnike tvojega naroda, je težko biti brezoseben. Pravila znanstvenega dela se pogosto spopadajo z osebnimi vtisi in občutki. Človeško srce težko ostane hladno ob grozljivem spoznanju, da je bila takrat narava tako prizadeta, da se rastlinstvo še do danes ni opomoglo. In kako je to grozoto doživljal naš človek? V mislih nimam samo

tistih v jarkih, ampak tudi številne, ki so morali na vrat na nos zapustiti svoje vasi in se preseliti v notranjost monarhije, ki so prelepe primorske hiše zamenjali za blatne zanikrne barake.

Razstava govori o bojevanju na soški fronti. Slovenci smo doslej govorili o njej predvsem v smislu, kot je izvenel moj nocojšnji nastop. Skrajni čas pa je, da jo pogledamo tudi s tiste plati, kar je vojna dejansko bila. Kdor podrobneje pozna vojskovanje slovenskih vojakov, ko so v družbi z ostalimi avstrijskimi vojaki, zlasti slovanskega porekla, zadrževali nekajkrat močnejše nasprotnne formacije, bo lahko dojel laži, ki so jih nam v desetletjih skupnega jugoslovanskega življenja vsiljevali v glavo, kako nismo vojaški narod. Slovencem ni potrebno iz preteklosti delati mita, nimamo pa se česa sramovati. Preživeli in obstali nismo zaradi tujih zaslug, ampak iz lastne volje do življenja in svoje kulture. Herojstvo stoletnih vzglednih junakov nekega »vojaškega naroda« se je sesulo kot hišica iz kart, ko so v Bosni izgubili nekajkratno premoč. Priča smo zlomu zgodovinskega mita, ki so ga uspeli brez realne osnove vsiliti nam in mnogim v Evropi. Razstava, s katero se soočamo nocoj, ni rojevanje novega mita, ampak poizkus, da se soočimo z kruto preteklostjo, da se vživimo v razmere, kakršne so mnogi naši predniki doživeli in preživeli. Ni usmerjena v poveličevanja smrti ampak življenja, njeno sporočilo je optimistično kot je odnos naših mladih kolegov, članov Društva ljubiteljev soške fronte, do življenja, ki jih čaka. Pridružimo se jim v teh naporih in sporočilih! Podprimo jih po svojih močeh!

Stane Granda

PONATISI ZGODOVINSKEGA ČASOPISA

V seriji ponatisov starejših števil *Zgodovinskega časopisa* (ZČ) sta izšla že 32. in 33. ponatisnjeni zvezek in sicer št. 3-4 letnika 29/1975 in št. 3 letnika 31/1977.

ZČ 3-4 letnika 29/1975 med drugim predstavlja razpravo Toneta Ferenca o nemških ozemeljskih zahtevah v Sloveniji leta 1940. Tone Zorn je raziskal narodno podobo dela kočevskega območja po italijanskem popisu iz 1941. O problemu slovenske univerze v Trstu piše Jože Pirjevec, Janko Pleterski pa objavlja referat z zborovanja slovenskih zgodovinarjev 1974 o jugoslovanski misli pri Slovencih v dobi Taaffejeve vlade. Zadnja razprava je prispevek Antona Svetine o zgodovini Šmihela pri Pliberku. Cena ponatisnjenega zvezka je **960 SIT**.

ZČ 3 letnika 31/1977 med drugim objavlja razpravo Mirka Stiplovška o raziskovanju delavskega gibanja in partije med vojnama na Slovenskem, Ferda Gestrina o verskem življenju in institucijah Slovanov v Markah v času od 15. do 17. stoletja, Darje Mihelič o pogledih zgodovinarjev od konca 15. do 18. stoletja na Karantanijo, Vlada Valenčiča o slovenskem jeziku v uradih in uradni publicistiki od srede 18. do srede 19. stoletja in Toneta Zorna o delovanju Družbe sv. Cirila in Metoda v času pred prvo svetovno vojno na Koroškem. Cena zvezka je **1040 SIT**.

Vse starejše številke ZČ lahko dobite na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije v Ljubljani, Aškerčeva 2, tel. 061/1697-210. Cenik dostopnih zvezkov in zaloge je objavljen v vsaki številki ZČ. Člani slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev imajo **25 odstotkov**, študenti pa **50 odstotkov popusta** na prodajne cene.